

Kapi Péter (1992) egyetemi tanársegéd a Debreceni Egyetem Klasszika-filológiai és Ókortörténeti Tanszékén. Kutatási területe a rómaiak által meghódított népek vallása és társadalma.

A druidák feladatkörei az írott források tükrében

Kapi Péter

Bár a druidák és a kelták vallása iránt nagy az érdeklődés, ezt a témát mindmáig számtalan bizonytalanság övezi. A druidákról a teljes igazság talán sosem derül ki, mivel az őket említő írott forrásaink rendkívül homályosak és ellentmondásosak.¹ Ennek ellenére számos felvetés született a druidákkal kapcsolatban, melyeket a modern kutatók néhány görög és római szerző állításaira alapoztak. Tanulmányomban nem kísérlem meg az összes druidákkal kapcsolatos probléma bemutatását, hanem csak azokra a nézetekre koncentrálok, amelyek a druidák áldozati szertartásokkal kapcsolatos tevékenységére vonatkoznak. A szűkebb témához kapcsolódó modern tudományos vélemények áttekintése mellett elemzem Diodórosz Sikeliótés, Strabón és Julius Caesar druidákkal kapcsolatos leírásait,² valamint összevetem a források tartalmát a modern nézetekkel.

A druidák feladatköreiből származó modern tudományos vélemények

A források elemzése előtt célszerű áttekinteni a druidákról szóló tudományos véleményeket.³ Az antik leírások alapján a kutatók jogosan feltételezik azt, hogy a druidák jelentős szerepet játszottak Gallia politikai, vallási és intellektuális életében,⁴ és egyetértenek abban is, hogy a druidák töltötték be a bírók és a diplomaták szerepét, valamint adminisztrációval is foglalkoztak. Eddig a pontig a tudományos vélemények megegyeznek, bár néhány ókori vagy modern szerző nem feltétlenül említi meg munkájában az összes eddig felsorolt feladatkört.

A modern elképzelések közötti eltérések akkor jelentkeznek, mikor a druidák papi funkciójáról és az emberáldozati szertartásokban betöltött szerepéről esik szó, mivel – miként ezt Bruce Lincoln már korábban megjegyezte – bizonyos kutatók nem hiszik el, hogy az intellektuális tevékenységek folytatásával is foglalkozó druidák szerepet vállaltak volna a kegyetlen áldozati szertartások elvégzésében. Ezek a kutatók ezt a problémát azzal kívánták áthidalni, hogy egy-egy koncepció mentén haladva elvetették a druidákról szóló források néhány állításának a helyességét.⁵ Lincoln helyesen állapítja meg, hogy így két különböző elképzelés alakult ki a druidákról: az egyik elképzelést támogató kutatók úgy vélik, hogy a forrásainkban a druidák tanításainak dicsérete a nemes vadember romantikus ünneplésének az ókori megfelelője lehetett, tehát a források szerzői az akár emberáldozatokat is bemutató nemes vadember ideájának megfelelően ábrázolták a druidákat.⁶ Ez az elképzelés a druidákkal foglalkozó átfogó művek közül többek között Thomas D. Kendrick és Stuart Piggott munkájában jelenik meg.⁷ A másik elképzelés szerint a druidák szertartásairól szóló írott források egy olyan római propagandakampány részét képezték, amely a druidák római uralom elleni ellenállásban játszott központi szerepét kívánta csökkenteni.⁸

Lincoln szerint mindkét elképzelés – és ebben igaza lehet – tarthatatlan, mert bár a római propaganda valóban felhasználta a druidák és az emberáldozati szertartások közötti kapcsolatot, az ókori munkák olyan korábbi görög forrásokon alapulnak, me-

lyek még mentesek voltak a propagandisztikus motívumoktól.⁹ Éppen ezért megvan a lehetősége annak, hogy ebből a koncepcióból kiindulva olyan információkat lássunk a forrásainkba, melyek azokban egyébként nem szerepelnek.¹⁰ A nemes vadember ideáját illetően pedig az okozza a problémát, hogy ez eltorzítja a valós druidaképet, mert a druidákat a források és a kutatók is saját erkölcsaik és kultúrájuk alapján ítélik meg.¹¹ Emellett azonban további problémát okoz, hogy a források anakronisztikus vagy látszólag ellentmondó információkat tartalmaznak, illetve a szövegek nem minden esetben egyértelműek, ezért ezeket több módon fordíthatjuk és értelmezhetjük. Emiatt a druidákról különböző modern értelmezések és narratívák születtek.¹² Ez a jelenség természetesen a fordításokban is megfigyelhető. Caesar *Feljegyzések a gall háborúról* című munkájában található egy rövid leírás a gall társadalomról, valamint az emberáldozatokról és a gallok vallási szokásairól, melynek több eltérő fordítása született.¹³ A Caesar-hely Szepessy Tibor fordításában a következő:

Gallia összes törzse szinte babonásan vallásos. Aki például súlyosan beteg, vagy csatában és más veszélyes körülmények között életét kockáztatja, az emberáldozatot mutat be, illetve emberáldozat bemutatására tesz fogadalmat (melyet aztán a druidákkal végeztet el): azt hiszik, hogy a halhatatlan isteneket csak úgy lehet kiengesztelni, ha emberéletért emberéletet adnak cserébe. Használó jellegű áldozatokat mutatnak be nagyobb közösségek is.¹⁴

Szepessy Tibor fordításában az *administrisque ad ea sacrificia druidibus utuntur* tagmondat „melyet aztán a druidákkal végeztet el” fordítása nem helytálló, a tagmondat pontosabban a következőt jelenti: „ezekhez a szertartásokhoz a druidákat használják segítőnek”. Szepessy Tibor fordítása azt sugallja, hogy az emberáldozatokat maguk a druidák végezték, ám ezt a többletjelentést az eredeti szöveg nem tartalmazza. Ez az értelmezés azonban nem csak Szepessy Tibor fordításában figyelhető meg. William A. McDevitte és W. S. Bohn angol fordításában a tagmondat így szerepel: *employ the Druids as the performers of those sacrifices*.¹⁵ Ebben az esetben tehát pontosan ugyanaz a probléma figyelhető meg, mint Szepessy Tibor fordításában, vagyis ez a fordítás is tévesen azt sugallja, hogy az áldozatokat egyértelműen a druidák mutatták be.¹⁶

Ezeknél sokkal pontosabb – vagy a *minister* szó jelentésétől függően teljesen pontos – Henry J. Edwards angol nyelvű fordítása, melyben az *administrisque ad ea sacrificia druidibus utuntur* tagmondat fordítása a következő: *employing the*

1. kép. Két druida. A 19. századi metszet egy Autunben talált ókori féldombormű alapján készült (forrás: Wikimedia)

Druids as ministers for such sacrifices.¹⁷ Bár a *minister* szó jelentése pap,¹⁸ az is elképzelhető, hogy a *minister* szó (*a priest's attendant or assistant*) itt olyan jelentésben szerepel, mint a magyar ministráns szó, azaz olyan személyt jelöl, aki egy vallási szertartás során segédkezik. Abban az esetben, ha a *minister* 'pap' jelentésben fordul elő, a fordítás pontatlan lehet, ha viszont a szó a magyar ministránshoz hasonló értelemben szerepel, a fordítás pontos.¹⁹ Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy vannak olyan magyar és idegen nyelvű fordítások, melyek azt sugallják, hogy az áldozatokat a druidák mutatták be a keltáknál. Ezek a többletjelentést hordozó fordítások és értelmezések azonban nem feltétlenül helyesek, éppen ezért úgy vélem, hogy az általam ismert Caesar-fordítások közül ezen a ponton Curt Woyte német nyelvű fordítása a legpontosabb, mivel az nem hordoz semmiféle többletjelentést: *Das ganze gallische Volk ist sehr fromm. Wenn daher jemand schwerer erkrankt oder Kämpfen und anderen Gefahren ausgesetzt ist, so bringt er unter Mithilfe der Druiden [a druidák segítségével] ein Menschenopfer dar oder gelobt, dies zu tun*.

A fordításokban tapasztalható pontatlanság a szakirodalomban is megjelenik. Néhány szerző szerint az emberáldozati

szertartásokat a druidák végezték, és az áldozatok meggyilkolását is a druidákhoz kapcsolták.²⁰ A továbbiakban ezért a druidák szertartásokban játszott szerepét fogom vizsgálni, végül összegzem, hogy milyen feladatokat is végeztek a druidák.

A druidák feladatkörei

Számos írott forrás utal arra, hogy a druidák szorosan kapcsolódtak a kelták vallási és tudományos életéhez. Ugyanis több ókori szerző is azt állította a druidákról, hogy azok vallási vezetők, jósok és gyógyítók voltak, ezek mellett pedig Plinius munkájában a druidák *magusként* jelennek meg.²¹ Nem bizonyos azonban, hogy ezek közül a feladatok közül a druidák mind-egyiket ténylegesen gyakorolták.²² Az ókori szerzők a druidákat gyakran az emberáldozatokkal kapcsolatban említették meg, az azonban nem derül ki egyértelműen a leírásokból, hogy pontosan mit is csináltak az áldozati szertartásokon. Caesar, Diodóros és Strabón munkája alapján azonban lehet némi sejtésünk arról, hogy mi lehetett a druidák szerepe ezekben a szertartásokban. Caesar szerint ugyanis a druidák többek között vallási ügyekkel foglalkoztak, ők felügyelték (*procurant*) a magánszemélyek és a közösségek áldozatait, valamint vallási kérdéseket magyaráztak (*religiones interpretantur*).²³ Továbbá Diodóros azt állítja, hogy a druidák olyan „teológusok” (*theologoi*) voltak, akiknek jelen kellett lennie a szertartásokon, hogy az istenek és az emberek között közvetítsenek.²⁴ Elképzelhető, hogy Caesar a vallási kérdések magyarázatán ugyanezt érti, legalábbis akkor, ha ezen a ponton Diodórosszal közös forrásból dolgozott.²⁵ Azt, hogy a jóslás nem feltétlenül a druidák feladata volt, Diodóros és Strabón több állítása is alátámasztja. Diodóros szerint ugyanis volt a keltáknál a druidák mellett egy általa jósoknak (*manteis*) nevezett réteg, melynek fő feladata az emberáldozatok bemutatása mellett a jóslás volt, melyet vagy emberáldozatok, vagy pedig madárjóslás (*oiónoskopia*) segítségével végeztek. Ugyanez a réteg, eltérő néven, de megjelenik Strabón munkájában is, és a szerző szerint a feladatuk az áldozatok bemutatása volt, emellett pedig a jósok (*uateis*) a *physiologia* tudományában is elmerültek.²⁶ Strabón és Diodóros leírása alapján tehát azt feltételezhetjük, hogy az áldozatok bemutatásával és a jóslással nem a druidák foglalkoztak, hanem a szóban forgó szerzők által „jósok”-nak nevezett, a druidáktól jól elkülöníthető feladatkörrel rendelkező csoport tagjai.²⁷ Diodóros munkájából azonban további információkat nyerhetünk arról, hogy miért is volt elengedhetetlen a druidák jelenléte az áldozati szertartások alatt. A szerző a következőket állítja:

2. Azoknál is vannak költők, ezeket bárdoknak nevezik. Ezek a lírákhoz hasonló hangszerekkel énekelve egyeseket magasztalnak, másokat káromolnak. Bizonyos filozófusokat és theologosokat is szerfelett tisztelnek, ezeket druidáknak nevezik. 3. De élnek jósokkal is, ezeket nagyon tisztelik. Ezek madárjóslatokon keresztül és az áldozatok bemutatása révén megmondják a jövőt, és az egész nép az alárendeltjük. Van egy hihetetlen és furcsa szokásuk, leginkább akkor, amikor bizonyos jelentős ügyeket vizsgálnak meg: mert miután vízzel megtisztították, késsel megsebesítenek egy embert a rekeszizma felett, és miután a megszárt férfi összeesett, az eséséből és a tagjai rángásából, sőt a vér folyásából is meglátják a jövőt, és hisznek valamiféle régi és ősi megfigyelés-

*ben ezekkel kapcsolatban. 4. Van egy szokásuk: senki sem mutathat be áldozatot filozófus nélkül. Azt mondják, hogy a hálaáldozatokat az isteni természetben jártas emberek segítségével kell bemutatni az isteneknek, mivel azok mintegy egy nyelvet beszélnek az istenekkel, és azt gondolják, hogy rajtuk keresztül kell kérni a jó dolgokat.*²⁸

Diodóros leírásából arra következtethetünk, hogy a druidák a szertartásokon egy vallási szempontból feltehetően fontos közvetítő szerepet játszottak az emberi és az isteni világ között, továbbá feltételezhetjük, hogy a szertartások alatt a druidák imádkoztak az istenekhez, valamint lehetséges, hogy a szertartások vezetése és a felügyelete is az ő feladatuk volt, miként azt Caesar (*Gal. VI. 13*) is említette.²⁹ Megfigyelhető azonban, hogy egyes latin szerzők olyan vallási feladatok elvégzését is a druidáknak tulajdoníthatják, melyek a már említett görög szerzők szerint a kelta jósok (*manteis, uateis*) hatáskörébe tartoztak.³⁰ Ez a jelenség jól megfigyelhető Cicero *Divitiacusról* szóló leírásában:

*A jóslások efféle gyakorlását pedig a barbár népeknél sem mellőzik, mivel vannak druidák Galliában is, akik közül én magam ismerem a haeduus Divitiacust, a vendégedet és dicsérődet, aki azt mondta, hogy ismert számára a természet rendje, amit a görögök physiologiának neveznek, és részben madárjóslatokkal, részben következtetéssel megmondta, hogy mi lesz a jövő.*³¹

Az idézett Cicero-hely azért is érdekes lehet számunkra, mivel *Divitiacus Caesar Feljegyzések a gall háborúról* című munkájában is szerepel,³² Caesar azonban sohasem említi róla, hogy druida lett volna, sőt, ellentétben azzal, amit Caesar a druidákról ír (ti. hogy nem mennek háborúba, és mentesítik őket a katonai szolgálat alól), *Divitiacus* részt vett a katonai műveletekben is.³³ Cicero munkájában a druidákat a filozófiai tevékenység végzése, valamint a jóslás gyakorlása miatt említi, ennél fogva az egyetlen közös pont Cicero és Caesar druidákra vonatkozó állításai között az, hogy a druidák ismerték a természet rendjét.³⁴ Szembetűnő azonban, hogy Cicero szerint *Divitiacus* olyan dolgokban volt jártas, amelyekkel Strabón és Diodóros szerint nem a druidák, hanem a két szerző által jósoknak nevezett csoport tagjai foglalkoztak, és mint Caesar munkájában láttuk, annak ellenére, hogy szerinte a druidák nem mennek háborúba, *Divitiacus* aktívan részt vett a hadműveletekben is. Ezért lehetséges, hogy *Divitiacus* kelta jós (*manteis, uateis*) volt, nem pedig druida, és Cicero valamilyen okból a druidáknak tulajdonította a kelta jósok néhány feladatának elvégzését.³⁵ Ez azonban nem feltétlenül csak Cicero munkájában volt így, és mivel nem tudjuk pontosan megkülönböztetni a druidákat a kelta jósoktól, elképzelhető, hogy olyan feladatok elvégzését is a druidákhoz kötjük, amelyek alapvetően a jósok feladatköréhez tartoztak.³⁶ A másik olyan szerző, aki talán összeköti a druidákat a jóslással, idősebb Plinius. Munkájában (*Nat. hist. XXX. 13*) megemlíti, hogy *Tiberius* hatalma eltörli a gallok druidáit, valamint az ilyesfajta jósokat és gyógyítókat. Elképzelhető, hogy Plinius ezen a helyen azért említi a druidákat, mert úgy vélte, hogy azok ténylegesen foglalkoztak jóslással, azonban ez azzal is magyarázható, hogy Plinius a druidákat mágusoknak tartotta (*XVI. 95*), a jóslás pedig szerinte a mágia részét képezi (*XXX. 1*). Másrészt a római szerzők leegyszerűsítették a gall szellemi elit ábrázolását azzal,

hogy az ebbe a rétegbe tartozó csoportok közül csak a druidákat említették meg leírásaikban, emiatt a latin nyelvű források olvasása és értelmezése során sokkal óvatosabbnak kell lennünk, és össze kell vetnünk azokat a későbbi írott források miatt pontosabbnak tűnő görög nyelvű leírásokkal.³⁷

Összegzés

Összegzésként elmondható, hogy Strabón és Diodóros sokkal részletesebb leírást nyújt a druidákról, valamint azok feladatköréről, mint a korábban alkotó Caesar és Cicero, aminek az lehet

az oka, hogy mindketten tisztában voltak azzal, hogy a galliai intellektuális elit három csoportra oszlott. Leírásaik alapján arra következtethetünk, hogy Cicero állításával, valamint a modern *communis opinio*val ellentétben a druidák nem jósoltak, és az áldozatok meggyilkolása sem az ő feladatuk volt az emberáldozati szertartások során; ugyanakkor nem vonható kétségbe, hogy a druidák jelen voltak ezeken a szertartásokon. Feladatuk az isteni és az emberi világ közötti közvetítés lehetett, és elképzelhető, hogy a szertartásokat is ők vezették. Mint láttuk, a római szerzők munkájában nem jelenik meg a galliai szellemi elit három csoportba történő felosztása, így e szerzők leírásaikban könnyen összemoshatták a druidák és a kelta jósok feladatait.

Jegyzetek

- 1 Kendrick 1994, 73.
- 2 A korai leírások közül kétségtelenül ezeket tekinthetjük a legfontosabb beszámolóknak, azonban ezek mellett más forrásokat is tárgyalunk. Caesar, Diodóros és Strabón valószínűleg Poseidóniosztól szereztek a munkájukban olvasható információkat, lásd Chadwick 1966, 7. Ennek ellenére a leírásaik között kisebb-nagyobb eltéréseket figyelhetünk meg. Ezekkel a későbbiek során részletesebben foglalkozom.
- 3 Az itt bemutatott tudományos elméletek kritikai elemzését lásd alább.
- 4 Chadwick 1966, viii; Lincoln 1988, 381.
- 5 Piggott 1981, 99; Lincoln 1988, 381.
- 6 Lincoln 1988, 381. Piggott (1981, 97) munkájában az európaiak és a Tahitien élő, emberáldozatokat is bemutató *arioi* elnevezésű csoport találkozásához hasonlítja a klasszikus világ és a druidák találkozását.
- 7 Piggott 1981; Kendrick 1994.
- 8 Chadwick 1966, 25, 28–30, 36–38, 45–46, 84–85; Lincoln 1988, 381.
- 9 Lincoln 1988, 381. Bár Lincoln nem mondja egyértelműen ki, de a Caesar-kori és a császárkori propagandára utal.
- 10 Chadwick (1966, 28) egyébként ezt a propagandisztikus koncepciót használva helyesen mutat rá arra, hogy nem feltétlenül a druidákat kell vádolnunk az emberáldozatok bemutatásával. A koncepció gyengesége, hogy olyan elemeket is a propaganda részének minősíthet, és ezáltal tévesen elemezhet, amelyek egyébként a római propagandától függetlenek. Erre példa lehet Chadwick Strabónnal kapcsolatos értelmezése (1966, 24–25). Chadwick azt állítja, hogy Strabón és Diodóros a druidákra vonatkozó információkat teljes mértékben egyetlen közös forrásból, mégpedig feltehetően Poseidónios munkájából veszik át. Poseidónios még jóval a druidákra vonatkozó római propaganda megjelenése előtt alkotta művét, ennek ellenére Chadwick szerint az őt másoló Strabón leírása kiélezett támadás a kelták ellen, amely igazolni kívánja Caesar fellépéseit és Augustus romanizációs törekvéseit. Bár igaz, hogy Caesar, Augustus és Strabón kortársak, Poseidónios megemlézése miatt elképzelhető, hogy Strabón állításai Poseidóniostól származnak.
- 11 Lincoln 1988, 381. Ez a modern munkákban is megfigyelhető például az emberáldozatok és a rituális csonkítások esetében, melyek az ókori kelták szemében valószínűleg nem keltettek visszatetszést, számunkra viszont már kegyetlennek tűnnek. Bár a jelenlegi forrásadottságok alapján nem lehet megalkotni a valós druidaképet, ezek a preconcepciók a forrásainkból kialakítható képet is torzítják.
- 12 Arra is figyelemmel kell lennünk, hogy a druidákról szóló ókori leírások különböző korokban keletkeztek, és emiatt forrásaink a druidákat eltérő helyzetekben mutatják be, és így az is elképzelhető, hogy két eltérő beszámoló a saját korában még hiteles is lehetett. Strabón (IV. 4, 5) és Pomponius Mela (III. 2, 18) munkájában például azt olvashatjuk, hogy az emberáldozatok bemutatását a rómaiak már betiltották, és Mela szerint a gallok ezek helyett már rituális csonkításokat végeztek. Ezzel szemben Diodóros (V. 31, 3) és Caesar (*Gal.* VI. 16) szerint a kelták még embereket áldoznak. Néhány ókori forrásunk – a művek témája miatt – csak a druidák intellektuális tevékenységéről emlékezett meg, és ezek a források egyáltalán nem kötötték a druidákat az emberáldozati szertartásokhoz, lásd Clem. Al. *Strom.* I. 15, 70.1; I. 15, 71.3; Hippol. *Haer.* I. 25; Diog. Laert. *Vitae Praef.* 1; 6; D. Chr. *Or.* 49, 7–8. Ráadásul a római hatóságok több alkalommal is korlátozták a druidák tevékenységét, ez pedig így nemcsak a feladatköreiken módosított, hanem a forrásaik alapján a megítélésüket is megváltoztatta, lásd Plin. *Nat. hist.* III. 13; Suet. *Claud.* 25, 5; Strabón IV. 4, 5.
- 13 Caes. *Gal.* VI. 13–20.
- 14 Caes. *Gal.* VI. 13. *Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus, atque ob eam causam, qui sunt adfecti gravioribus morbis quique in proeliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant aut se immolaturos vovent administrisque ad ea sacrificia druidibus utuntur, quod, pro vita hominis nisi hominis vita reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur, publice eiusdem generis habent instituta sacrificia.* Szepessy Tibor fordítása. A továbbiakban, ahol fordító nincs feltüntetve, a forrásokat saját fordításomban közlöm.
- 15 *The nation of all the Gauls is extremely devoted to superstitious rites; and on that account they who are troubled with unusually severe diseases, and they who are engaged in battles and dangers, either sacrifice men as victims, or vow that they will sacrifice them, and employ the Druids as the performers of those sacrifices.*
- 16 A kérdéssel lentebb részletesebben foglalkozom, és látni fogjuk, hogy nem a druidák mutatták be az áldozatokat.
- 17 *The whole nation of the Gauls is greatly devoted to ritual observances, and for that reason those who are smitten with the more grievous maladies and are engaged in the perils of battle either sacrifice human victims or vow so to do, employing the Druids as ministers for such sacrifices.*
- 18 Ugyanez figyelhető meg az Ernest Flammarion által kiadott francia nyelvű fordításban is: *Toute la nation gauloise est très adonnée à la superstition: de là vient que ceux qui sont atteints de maladies graves, on qui se trouvent dans les combats et dans quelque danger, immolent ou font vœu d'immoler des hommes: pour les sacrifier on se sert du ministère des Druides.*
- 19 Hasonló a helyzet az előző lábjegyzetben idézett francia fordítás esetében is.
- 20 Vorderstrasse 2010, 23; Eastwood 2012, 188. A druidák szertartáson belüli szerepe a forrásokban is nehezen megfogható.

- 21 Cicero munkája szerint a druidák jóslással és a természet rendjének (*physiologia*) vizsgálatával foglalkoztak (*Div.* I. 41, 90). Diodóros (V. 28, 5–6; V. 31, 2–5) értelmezésben a druidák filozófusok és a *theologosok* voltak. Strabón (IV. 4, 4–5) szerint a druidák a *physiologia* mellett erkölcsfilozófiával is foglalkoztak, valamint háború ügyében közvetítettek a törzsek között és bíraskodtak is. Caesar (*Gal.* VI. 13–18) beszámolója szerint a druidák nem mentek háborúba, és sok mindent mondtak a csillagok mozgásáról, valamint a világ nagyságáról, és ismerték a természet rendjét is. Emellett bíraskodtak, tanították az ifjúságot, és ők végezték a törzsi adminisztrációt. Caesar, Diodóros és Strabón egyaránt határozottan összekapcsolják a druidákat az áldozati szertatásokkal. A druidák és a szertatások összekapcsolása nem jelenik meg sem Alexandriai Kelemen (I. 15, 70.1; I. 15, 71.3), sem Hippolytos (*Haer.* I. 25), sem Diogenés Laertios (*Vitae Praef.* 1; 6), sem Dión Chrysostomos (*Or.* XLIX. 7–8), sem pedig Mela (III. 2, 18–19) munkájában. Mivel pedig a szerzők témája ezt nem is indokolja, a hallgatásuk nem jelenti azt, hogy a druidák és a szertatások nem kapcsolódtak össze. Plinius szerint (*Nat. hist.* XVI. 95, XXX. 13) a druidák mágusok voltak. Tacitus munkájában a druidák azt jósolják a Capitolium leégése után, hogy a hatalmat az Alpokon túli népek veszik át (*Hist.* IV. 54), és átkokat szórnak a Mona szigetét támadó római katonákra (*Ann.* XIV. 30).
- 22 A jóslást két római szerző is a druidákhoz köti, ezért nem feltétlenül téves ez az értelmezés, viszont más szerzők olyan információkat közölnek, melyek ezt cáfolják. A későbbiekben ezzel a kérdéssel részletesebben foglalkozunk.
- 23 Caes. *Gal.* VI. 13. A vallási kérdések magyarázása, miként azt Chadwick (1966, 46) feltételezi, akár a jóslásra is utalhat.
- 24 A szó azokat is jelölheti, aki az istenekkel beszéltek, Diod. *Sic.* V. 31, 2–5.
- 25 Vö. Chadwick 1966, 46.
- 26 Strabón IV. 4, 4; Diod. *Sic.* V. 31, 2–5. Az *uateis* szó kísértetiesen hasonlít a latin *vates* szóra, ugyanakkor feltételezhető, hogy a Strabón által közölt szó (οὐάταις) gall eredetű. A οὐάταις helyett egyes szövegkiadásokban οὐάταις alak szerepel, ez a különbség azonban érdemben nem befolyásolja a Strabón-hely tartalmát. A *vates* szó etimológiájával kapcsolatban lásd de Vaan 2008, 656.
- 27 Strabo IV. 4, 4; Diod. *Sic.* V. 31, 2–4.
- 28 Diod. *Sic.* V. 31, 2–4: Εἰσὶ δὲ παρ’ αὐτοῖς καὶ ποιηταὶ μελῶν, οὓς βάρδους ὀνομάζουσιν. Οὗτοι δὲ μετ’ ὀργάνων ταῖς λύραις ὁμοίων ᾄδοντες οὓς μὲν ὕμνοῦσιν, οὓς δὲ βλασφημοῦσι. Φιλόσοφοί τε τινές εἰσι καὶ θεολόγοι περιττῶς τιμώμενοι, οὓς δροῦϊδας ὀνομάζουσι. Χρῶνται δὲ καὶ μάντεσιν, ἀποδοχῆς μεγάλης ἀξιοῦντες αὐτούς· οὗτοι δὲ διὰ τε τῆς οἰωνοσκοπίας καὶ διὰ τῆς τῶν ἱερείων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσι, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος ἔχουσιν ὑπήκοον. Μάλιστα δ’ ὅταν περὶ τινῶν μεγάλων ἐπισκέπτωνται, παραδόξον καὶ ἄπιστον ἔχουσι νόμιμον ἄνθρωπον γὰρ κατασπεύσαντες τύπτουσι μαχαίρᾳ κατὰ τὸν ὑπὲρ τὸ διὰ φραγμα τόπον, καὶ πεσόντος τοῦ πληγέντος ἐκ τῆς πτώσεως καὶ τοῦ σπαραγμοῦ τῶν μελῶν, ἔτι δὲ τῆς τοῦ αἵματος ῥύσεως τὸ μέλλον νοοῦσι, παλαιᾶ τινι καὶ πολυχρονίᾳ παρατηρήσει περὶ τούτων πεπιστευκότες. Ἔθος δ’ αὐτοῖς ἐστὶ μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου· διὰ γὰρ τῶν ἐμπειρῶν τῆς θείας φύσεως ὥσπερ εἰ τινῶν ὁμοφώνων τὰ χαριστήρια τοῖς θεοῖς φασι δεῖν προσφέρειν, καὶ διὰ τούτων οἴονται δεῖν τὰ γαθὰ αἰτεῖσθαι.
- 29 Cunliffe 1999, 190.
- 30 Cunliffe (2010, 132) helyesen állítja, hogy a bárdok énekesek lehetnek, az *uateis* olyan jósök, akik interpretálták a jeleket, a druidák pedig olyan bölcsek és tanítók voltak, akik az isteni és az emberi világ között közvetítettek. Az áldozatok meggyilkolása így a jósök feladata lehetett, nem pedig a druidáké.
- 31 Cic. *Div.* I. 41, 90: *Eaque divinationum ratio ne in barbaris quidem gentibus neglecta est, siquidem et in Gallia Druidae sunt, quibus ipse Divitiacum Aeduum, hospitem tuum laudatoremque, cognovi, qui et naturae rationem quam physiologiam Graeci appellant, notam esse sibi profitebatur et partim auguriis, partim coniectura, quae essent futura, dicebat.*
- 32 Caes. *Gal.* I. 3; I. 16; I. 18–20; I. 31–32; I. 41; II. 5; II. 10; II. 14–15; VI. 12; VII. 39.
- 33 Caes. *Gal.* II. 10.
- 34 Vö. Caes. *Gal.* VI. 14: *Multa praeterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarium magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac potestate disputant et inventuti tradunt.* „Emellett sok mindent mondanak a csillagokról és azok mozgásáról, a világ és földek nagyságáról, a természet rendjéről, a halhatatlan istenek erejéről és hatalmáról, és ezeket átadják az ifjúságnak.”
- 35 A latin szerzőknél Ammianus kivételével a kelta elitrétegből csak a druidák jelennek meg, lásd Caesar: *Gal.* VI. 13–20; Cicero: *Div.* I. 41, 90; Mela III. 2, 18–19; Plinius: *Nat. hist.* XVI. 95, XXX. 13; Tacitus: *Ann.* XIV. 30, *Hist.* IV. 54. Emiatt elképzelhető, hogy a különböző rétegeket a szerzők összemosták.
- 36 Ennek okait lásd az előző jegyzetben.
- 37 Kendrick (1994, 135) helyesen figyeli meg, hogy az Ír-szigeten élő kelták esetében Strabón leírásához hasonlóan három vallási és szellemi elitcsoport meglétéről tudunk, ebből pedig arra következtethetünk, hogy a kelta társadalomban ez az állapot volt a jellemző. Cunliffe (2010, 3) szerint Caesarnál megfigyelhető némi általánosítás. Tacitus (*Hist.* IV. 54) munkájában is azt látjuk, hogy a druidák jósolnak.

Bibliográfia

Műfordítások

- Caesar: *The Gallic War*. Ford. H. J. Edwards. London, 1917.
- C. Julius Caesar: *Caesar's Gallic War*. Ford. W. A. McDevitte – W. S. Bohn. New York, 1869.
- Gaius Julius Cäsar: *Der Gallische Krieg*. Ford. Curt Woyte. Leipzig, 1957.
- Iulius Caesar *Feljegyzései a gall háborúról, a polgárháborúról*. Ford. Szepessy T. Budapest, 1974.
- J. César: *Commentaires sur la guerre des gaulles*. Paris, é. n.

Szakirodalom

- Cunliffe, B. 1999. *The Ancient Celts*. Oxford.
- Cunliffe, B. 2010. *Druids. A Very Short Introduction*. Oxford.

- de Vaan, M. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages*. (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series, 7.) Leiden–Boston.
- Eastwood, L. 2012. *The Druid's Primer*. Ropley.
- Chadwick, N. K. 1966. *The Druids*. Cardiff.
- Kendrick, T. D. 1994. *The Druids*. London.
- Lincoln, B. 1988. „The Druids and Human Sacrifice”: M. A. Jazayery – W. Winter (szerk.): *Languages and Cultures. Studies in Honor of Edgar C. Polomé*. Berlin, 381–395.
- Piggott, S. 1981. *The Druids*. Harmondsworth.
- Tierney, J. J. 2007. „The Celtic Ethnography of Posidonius”: R. Karl – D. Stifter (szerk.): *The Celtic World. Critical Concepts in Historical Studies. Volume III. Celtic History*. Routledge, 9–112. (Első megjelenés: *Proceedings of the Royal Irish Academy* 5 [60c], 1960, 189–275.)
- Vorderstrasse, T. 2010. „A Port without a Harbour. Reconstructing Medieval al-Mina”: J. Schryver (szerk.): *Studies in the Archaeology of the Medieval Mediterranean*. Leiden, 15–40.